

Azərbaycanşünaslığın tədqiqi və tədrisində Heydər Əliyev irsinin rolu

Bu məqalədə biz tariximizin ən yeni mərhələsində azərbaycanşünaslığın elmi-nəzəri istiqamət kimi inkişafına və formalaşmasına zəmin yaradan amilləri ön plana çəkməyi, bir neçə nəsil Azərbaycan ziyalılarının klassik irsi üzərində formalaşan milli-ideoloji platformanın Heydər Əliyevin ideya və təşəbbüsləri işığında inkişafına nəzər salmağı, Qarabağın və işğal altında olan digər torpaqlarımızın azad olunması uğrunda Vətən müharibəsində, şübhəsiz ki, xalqımızın birliyinə və ruh yüksəkliyinə, qələbəmizə xidmət etmiş azərbaycançılıq ideyalarının tədqiqi və tədrisi məsələlərinə diqqəti yönəltməyi qarşıya məqsəd qoymuşuq.

Elmi-nəzəri-ideoloji platforma olaraq bugün azərbaycanşünaslıq kifayət qədər yüksək elmi-metodik səviyyədə təhlil və təsdiq olunub. Artıq bizdə azərbaycançılıq dünyagörüşü və azərbaycanşünaslıq elmi barədə dolğun təsəvvürlər, milli-mənəvi, milli-mədəni, milli-ideoloji təbliğat mexanizmləri formalaşmışdır. Bəli, mübahisəsiz olaraq təsdiq edək ki, bu gün elimiz umumtürk tarixi-mədəni kontekstindən, türk-islam sivilizasiyaları mövcudluğundan, Azərbaycan super-nosu varlığından doğan bütün reallıqların məcmusunu özündə əxz edə bilən, dil, ədəbiyyat və folklorumuzun, tarixi gerçəklik və yaddaşımızın tipik və təsirli nümunələrinə istinad edən ciddi azərbaycanşünaslıq elmi-nəzəri platformasını təqdim edib. Bu platformanın təşəkkülünə və təsdiqinə gedən yolun final mərhələsinin Azərbaycan xalqının ümummilli lideri Heydər Əliyevin “Müstəqil Azərbaycan Dövlətinin əsas ideyası azərbaycançılıqdır. Hər bir azərbaycanlı öz milli mənsəbiyyətinə görə qürur hissi keçirməlidir...” tezi ilə bağlılığı heç kəsə şübhə doğurmur. Bu proseslərin sürətlənməsi məhz 90-cı illərin sonu - 2000-ci illərin ilk onilliyinə, diaspor təşkilatlarımızın yaradılması, dünya azərbaycanlılarının ilk qurultaylarının keçirilməsi dövrünə təsadüf edirdi. İctimai-siyasi hadisələr elmi təfəkkürdə və ölkənin tədris mühitində azərbaycançılığın və azərbaycanşünaslığın inkişafına vəsülə oldu. Buna güc və təkan verən isə istər dilimizdə, istərsə də şifahi və yazılı ədəbiyyatımızda mövcud olan söz və düşüncə bazası, milli birlik ideali və ədalət axtarışları idi. Qənaətim budur ki, biz son on-on beş il ərzində azərbaycançılıq və azərbaycanşünaslıq elminizə, tədris vəsaitlərimizə, orta və ali məktəb dərslərinə, sinif otaqları və universitet auditoriyalarına, mətbuatımıza gətirməyi, böyüməkdə olan gənc nəsli milli, Vətənimizə və xalqımıza məhəbbət rühunda tərbiyə etməyi bacardıq, onların vətənpərvərliyi sayəsində İkinci Qarabağ savaşında zəfər çaldıq. Ali Baş Komandanın çağırışı ilə xalq dəmir yumruq kimi azərbaycançılıq ideyaları ətrafında və Azərbaycan amalları uğrunda birləşməyi bacardı... Böyük güclərin böyük və məkrli planlarının boşa çıxması Türk birliyi təfəkkürünü, Avrasiyanın köklü və nəhayətsiz tarixi-mədəni irsinə məxsusluğumuzu dərk etmə prosesindən keçdi. Ciddi itkilərlə yaşadığımız bir an belə unutmadığımız 30 il bizə nə qədər əziyyət və itkilər gətirsə də, azərbaycançılıq ideyaları, milli qeyrət və təşəbbüs ehtisamları xalqımızı yaranmış şəraitdə müşa-

hədəsi çətin seçilən passionalıq məqamına yetirdi. Görkəmli şairimiz Bəxtiyar Vahabzadənin ifadə etdiyi kimi, bir ananın eşqi bir, yolu bir, dili bir, dini bir, ili bir, ayı bir iki oğlu bu tarixi məqamda bir yerə gəldi. Avrasiya tarixi-mədəni arealının əsl varisləri olan türk xalqları və ölkələrinin gerçək tarixi birliyi üçün əzəmətli bir səhifə açıldı... Təəssüf ki, sovet illərində məktəbdə tədris olunan Azərbaycan tarixi üzrə dərslərdə xalqımızın çoxəsrlik şanlı tarixi öz əksini tapmadı. Lakin zaman-zaman ayrı-ayrı şəxslərin göstərdiyi tarixi şücaət, həyatlarını böyük təhlükə altına atmaları sayəsində tarixi və qan yaddaşımız qorundu. Ötən əsrin 50-60-cı illərində Mirzə İbrahimov və Şixəli Qurbanov kimi böyük Azərbaycan ziyalıları ana dilinin işlədilməsi, milli dəyərlər və ənənələrin bərpası problemini gündəmə gətirdilər. 60-cı illər Azərbaycan ədəbiyyatı xalqın təhtəlişüründə qorunub qalan, artıq unudulmaqda olan anlayış və məfhumlara can verdi. 1978-ci ildə Heydər Əliyevin təşəbbüsü ilə respublika Konstitusiyasında Azərbaycan dilinə Dövlət dili statusu verildi. 80-ci illərin sonunda Dağlıq Qarabağ ətrafında cərəyan edən hadisələr milli ruhun yüksəlməsi və milli dirçəlişin baş qaldırması ilə müşayiət olundu. Qanlı 20 Yanvar xalqımızın iradəsini qırmağa müyəssər olmadı, əksinə onun əzəməti və müstəqillik arzularını alovlandırdı. Bu tarixi mərhələdə Heydər Əliyev kimi dünyada səsi və sözü eşidilən liderə məlik xalq hələ sovet rejimi çökməmiş Ulu Öndərin təşəbbüsü ilə Naxçıvanda üçrəngli bayrağını bərpa etdi. Digər sovet respublikalarından fərqli olaraq müstəqilliyimiz ağır itkilər bahasına elan və təmin olundu. Məhz Ulu Öndərin təşəbbüsü və çıxışları ilə elmi-nəzəri və milli-ideoloji platforma kimi artıq 90-cı illərin ikinci yarısında azərbaycanşünaslığın gündəmə gətirilməsi elmi-nəzəri və ictimai-siyasi dairələrdə güclü canlanmaya səbəb oldu. Təbii ki, qədim tarix, dövlətçilik ənənələrinə məlik 50 milyonluq xalq öz milli-ideoloji platformasının bazasını artıq çoxdan qoymuşdu. Müstəqilliyin və dövlətçiliyin yeni - növbəti mərhələsi tarixi təcrübəyə əsaslanaraq mövcud olmuş və hətta elmi-nəzəri status daşmış anlayış və məfhumlara yeni mahiyyət verməyi tələb edirdi. 100 illik yubileyini qürurla qeyd etdiyimiz birinci müstəqillik dövründə və o dövrdə formalaşmaqda olan milli-ideoloji anlayışlar, elmi-nəzəri baxışlar, eləcə də Azərbaycan Demokratik Cümhuriyyətinin fəaliyyətinin ana xəttini təşkil etmiş Əli

bəy Hüseynzadənin Türkləşmək, islamlaşmaq və avropalaşmaq prinsipi sonradan sovet ideoloji təpkinsin təsirləri altında zorla arxivləşdirildi. Ötən əsrin 20-ci illərində I Türkooloji qurultayın keçirilməsi, latın qrafikasına keçid, türkçülük ideyalarını, Azərbaycan sevdasını künlərdə və yaddaşlarda yaşatmağa ünvanlanan Hüseyn Cavid şeiri və mənzum dramları, Almas İldırım, Əhməd Cavad, Məhəmməd Hadi, Mikayıl Müşfiq və b. poeziyası, Əli bəy Hüseynzadə, Əhməd bəy Ağayev, Əhməd Cəfəroğlu, Cəlil Məmmədquluzadə, Ömər Faiq Nemanzadə və digər mütəfəkkirlərimizin irsi artıq o zamanlardan azərbaycanşünaslığın özlüyünü qoymağa idi. Bu, elə bir möhkəm özü idi ki, sovet ideologiyasının tüğyan elədiyi dövrdə belə onillərlə Azərbaycan fundamental elmi və humanitar təfəkküründən türkologiya çıxış edə bilmədi, Bakı sovet türkologiya məktəbinin mərkəzi statusunu qoruyub saxladı. Azərbaycan mühacirəti nümayəndələri azərbaycanşünaslıq ideyalarını, azad və demokratik Azərbaycan ideyasını öz fiziki varlıqları imkan verdiyi gündə bir irsi kimi qoruyur və bugünkü nəsillərə ötürə bildilər. 1993-cü ildə ikinci dəfə respublika rəhbərliyinə qayıdan və müstəqil ölkənin Prezidenti seçilən Heydər Əliyevin Azərbaycan sevgisi, məlum və kövrək çıxışları, Azərbaycan diaspor təşkilatlarının formalaşdırılması istiqamətində atdığı addımlar, müstəqil ölkə kimi ilk konstitusiyamızın yaradılmasından tutmuş, tarix, dil, milli kimlik, təhsil və maarifləndirmə, sosial-mədəni, iqtisadi, siyasi-diplomatik və s. köklü məsələlərdə bütün sahələrdə azərbaycançılıq məfkürəsinin və azərbaycanşünaslıq ideyalarının ön plana gətirilməsi bu anlayışları elmi-nəzəri və milli-ideoloji platforma kimi elmi diskursu cəlb etdi. Dünya azərbaycanlılarının I qurultayında Heydər Əliyev azərbaycançılıq anlayışının mahiyyətini açıqladı: Azərbaycan dövlət müstəqilliyini əldə edəndən sonra azərbaycançılıq aparıcı ideya kimi Azərbaycanda, həm də bütün dünyada yaşayan azərbaycanlılar üçün əsas ideya olubdur. Biz həmişə bu ideya ətrafında birləşməliyik. Azərbaycançılıq öz milli mənsəbiyyətini qoruyub saxlamaq, eyni zamanda, ümumbəşəri dəyərlərə sintezindən, inteqrasiyasından bəhrələnmək və hər bir insanın inkişafının təmin olunması deməkdir. Bununla da cəmiyyət, o cümlədən, elm, təhsil və mədəniyyət müəssisələri, ictimai, humanitar və siyasi elmlər qarşısında aydın və konkret vəzifələr qoyuldu.

Mənəvi cəhətdən bu vəzifənin icrasına hazır olan Azərbaycan humanitar təfəkkürü tezliklə bir sıra fundamental araşdırmaları təqdim etməyə nail oldu. Bu mənada akademik N.Cəfərovun Azərbaycanşünaslığa giriş, filosof-alim S.Xəlilovun Heydər Əliyev və azərbaycançılıq məfkürəsi, ədəbiyyatşünas alim N.Şemsizadənin “Azərbaycançılıq” kitabları, F.Ələkbərovun Milli ideologiya probleminə tarixi-fəlsəfi baxış adlı ikicildliyi, Bakı Slavyan Universitetində hazırlanmış Azərbaycanşünaslığa giriş dərsləri və sair mənbələr mühüm tədqiqat və təbliğat resursları kimi əhəmiyyət kəsb etdi. Azərbaycançılığın və azərbaycanşünaslığın XX əsrin sonları - XXI əsrin əvvəllərində onlarla monoqrafiya, tədris vəsaiti və məqalənin tədqiqat predmeti və obyektinə çevrilməsinə, ilk növbədə, Heydər Əliyevin program xarakterli çıxışları təkan vermiş oldu. Azərbaycançılıq anlayışına təkə hərə hansı platforma və ideologiya müstəvisində baxmaq düzgün olmazdı. Bu, bizim özlüyümüzün, öz mövcudluğumuzun, bütövlüyümüzün fəlsəfəsinin, həyat və düşüncə tərzimizin, xalqımızın və Vətənimizin özünüqoruma immunitetindən doğan bir təfəkkürdür. Bu yerdə biz azərbaycançılıq anlayışını beş sözə (AZADLIQ, MÜSTƏQİLLİK, BƏRABƏRLİK, QARDAŞLIQ, DOSTLUQ) ifadə edən böyük ziyalıımız Anarın azərbaycançılıq ətrafında düşüncələrinə müraciət etmək istədik: “Azərbaycan türk dünyasının bir parçasıdır, amma Azərbaycanın içində ayrıca bir Azərbaycan dünyası da var və bu dünyada türk olmayan azərbaycanlılar da layiqli, şəərəli yerə malikdir...”. Müasir azərbaycanşünaslığın inkişafında bir sıra xarici müəlliflərin rolu da nəzərə alınmalıdır. Azərbaycanla bağlı faktların dolğun və tərəfsiz tədqiqatına, əhəmiyyətli arxiv mənbələrinə, ölkəmizin müasir həyatını bariz şəkildə əks etdirən hadisələrə söykəndiyinə görə biz burada biz daha çox iki rus müəllifinin əsərlərini qeyd edirik. Sankt-Peterburq Universitetinin professoru Yuri Pompeyevin “Qarabağ gündəliyi” trilogiyasını müstəqilliyimizin ilk 20 ilinin əsl salnaməsi hesab etməyə olar. Müəllifin kitabı yazdığı “Yeni Azərbaycan” adlı əsərdə ölkənin Birinci xanımı Mehriban Əliyevanın müsahibəsindən gətirdiyi sitata diqqət yetirək: “(O (Prezident İlham Əliyevi nəzərdə tutur), bütün problemlərə sinə gorməyə, milli maraqları qorumağa, nəhayətsiz vətənpərvərlik və öz işinə sadıqlıq nümunəsi göstərməyə qadirdir”) görürük ki, respublikamızda gedən mürəkkəb proseslərin dərin təhlilini verən və dia-

lektikasını anlayan Yuri Pompeyev əsl uzaqgörənlik nümayiş etdirmiş, haqqında bəhs etdiyi Qarabağ probleminin xalqın və onun liderinin iradəsi ilə gec-tez Azərbaycanın xeyrinə həll olunacağına inanımı ortaya qoymuşdu. Müasir azərbaycanşünaslıq materiallarının axtarılması, arxivləşdirilməsi və geniş oxucu kütləsinə təqdim edilməsinə ciddi töhfələr verən Heydər Əliyev Fondunun dəstəyi ilə akademik Rudolf İvanovun 2011-ci ildə “Azərbaycan tarixi öçerkləri” seriyası adı altında Moskvada işıq üzü görmüş iki kitabının (“Azərbaycan həqiqətləri, Rusiyanın gəlişi və İran motivləri” və “Kəlb-Əli-xan Naxçıvanlının dövrü və irsi”) Rusiya oxucusunda Azərbaycan həqiqətlərinə ayıq münasibət yaratdığına əminik. Göstərilən mənbələr bugün respublikamızın ali təhsil müəssisələrində Azərbaycanşünaslıq ixtisası üzrə hazırlanan müəssisələr üçün əsas tədris resursları kimi böyük əhəmiyyət daşıyır. Öz çıxışlarında ana dilimizin, anadili ədəbi abidələrimizin yayılma və işlənmə arealından danışarkən, Heydər Əliyevin onları geniş Avrasiya tarixi-mədəni arealı kontekstində görməsi fikrinə də diqqət yetirməyi lazım bilir. Fikrimizcə, Azərbaycan deyilən tarixi-mədəni-etnik-siyasi mövcudluğun böyük Avrasiya arealında təsəvvür edilməsi tariximizə, dil və ədəbiyyatımıza daha geniş kontekstdə işıq salınması imkan yaratmaqla, yeni və məhsuldar bir elmi istiqamətin başlanğıcı ola bilər. Son bir neçə ildə ortaya qoyulmuş Azərbaycan tədqiqatları içərisində Cavanşir Feyziyevin Türk dövlətləri birliyi. Qlobal inteqrasiyanın Avrasiya modeli və Fərhad Əliyevin Avrasiyaçılıq: geopolitik diskurs kitabları bu nöqtəyi-nəzərdən böyük maraqa doğurur. Milli ideal mücahidi Xəlil Rza poeziyasından gətirdiyimiz parça dünya azərbaycanlılarının əsl amalı onilliklər boyu ifadə edib və hələ neçə yüzilliklər ərzində bəyan edəcəkdir: *Mənə ildırım ver qələm yerinə, Dəftərim Muğanın sinəsi olsun. Başqə dəryasında Azərbaycanım Ən güclü səadət ləpəsi olsun.* Bu sətirlər bizi həm də Ulu Öndərin dahi Səməd Vurğunun “Azərbaycan” şeirindən can yanğısı ilə gətirdiyi və müasirlərimizin yaddaşında silinməz izlər buraxmış “Ayrılarımı könül candan?! Azərbaycan, Azərbaycan!” sözlərinin ritorikasının seyrinə salır.

Telman CƏFƏROV,
Bakı Slavyan Universitetinin tədris işləri üzrə prorektor, filologiya üzrə elmlər doktoru, professor, Əməkdar müəllim